Антон Гайдук

Конотоп Фортеця

Конотопське укріплення XVII ст. Художник В. І. Шеремет

Антон Гайдук
Конотоп Фортеця

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=32829321
ISBN 9785449076564

Аннотация

Польські магнати зайняли українські землі, розбудувались і укріпились. Корінне населення опинилось у великій залежності від загарбників. Та народ не корився. Бунти та повстання відбувались одне за другим. Козаки, що збігались на Січ, гуртувались, вибирали свого гетьмана, очолювали повстання і разом із селянами палили польські маєтки.

Содержание

ФОРТЕЦІ НА УКРАЇНІ 5
ФОРТЕЦЯ НАД ЄЗУЧЕМ 12
Шляхтич Миколай ЦЕТИСОВ 16
ЗІНОВІЙ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ 20
Конец ознакомительного фрагмента. 22

Конотоп Фортеця

Антон Гайдук

© Антон Гайдук, 2018

ISBN 978-5-4490-7656-4
Создано в интеллектуальной издательской системе Ridero

ФОРТЕЦІ НА УКРАЇНІ

Польські магнати зайняли українські землі, розбудувались і укріпились. Корінне населення опинилось у великій залежності від загарбників. Та народ не корився. Бунти та повстання відбувались одне за другим. Козаки, що збігались на Січ, гуртувались, вибирали свого гетьмана, очолювали повстання і разом із селянами палили польські маєтки. На втихомирення повсталих король Польщі, Сигизмунд, відправив на Україну коронного гетьмана Жолківського із загонами найманих воїнів з Німеччини та Франції. Розпочались безперервні бойові сутички і криваві розправи з бунтівниками. Цього було замало. У Польщі зібрали сейм і вирішили на Україні зводити фортеці, в яких розмістили загони військ для охорони кордонів. Із Франції запросили інженера по спорудженню фортець, Гійома Боплана. Йому виділили загін і пообіцяли велику оплату.

Інженер Боплан прибув до Києва у 1630 році, поступив у розпорядження коронного гетьмана Конец-польського. Він супроводжував гетьмана у всіх його походах і війнах. Боплан із групою запоріжських козаків пропливли по усьому Дніпрі, пройшли тринадцять порогів, побували на Низу, дійшли до турецької фортеці Очакова у гирлі Дніпра. Французьський інженер залишив нащадкам цікаві описи дніпровських порогів і островів, а також описи фауни і життя козаків.

Перший дніпровський поріг називався «Кодак». Гетьман Конецпольський запропонував біля нього ставити фортецю, щоб не допустити втечі невдоволених на Січ. Інженер Боплан зробив креслення і розрахунки. Наймане військо прибуло та виконало роботи по спорудженню укріплення. У 1635 році фортеця «Кодак» уже стояла на скелястому березі Дніпра. У середині розміщалась залога французьських військ. Гармати стояли у бійницях на високих стінах. Шлях на Січ було перекрито.

Січовики на Хортиці задумали зруйнувати фортецю. Вони вибрали гетьманом Івана Сулиму, який узявся за цю справу. Та для цього потрібно мати військо і зброю. Пів року козаки виготовляли для морського походу човни, які називались «чайки».

Від острова Хортиця козацькі чайки рушили вниз по Дніпру до Очакова, турецької фортеці у гирлі Дніпра. У плавнях сховались у очеретах. Гетьман Іван Сулима послав гурт козаків на островки з лісом, рубати дерева. Стовбури в'язали у плоти і гнали до гирла Дніпра. Тут турецька охорона перетинала русло металевими ланцюгами, щоб не пускати козаків у море. Дочекавшись ночі, козаки гнали плоти на ланцюги.

Ланцюги розривались. За ними у прорив проходили «чайки». Із фортеці били із гармат, та козаки уже були у морі.

По водах Чорного моря козаки добирались до гирла ріки Дунаю. Землі на обох берегах підкорила Туреччина і поста-

вила для охорони кріпості. Січовики захоплювали фортеці, охорону вирізали, забирали зброю. Повертаючись назад, обходили півострів Крим з півдня і через Керченську протоку запливали у Азовське море. У гирлі ріки Дон стояла турецька фортеця Азов, яку охороняли яничари. Іван Сулима із попередніх походів знав, що тут тримають найбільше невільників, яких татари набирали із південних земель Московії. Азовські мурзи та беї жили у великих розкошах та мали чисельні скрині із східним золотом. Козацькі чайки оточили Азов з моря. Розвідка проникла до середини укріплення, а вночі відкрила браму. Козаки вирізали яничар. Усі скарби зносили на судна, а невільників відпустили. Полонені з України на човнах перетнули море, зайшли у гирло ріки Молочної, яка текла по степах. У верхів'ї Молочної висадились, віднайшли ріку, що впадала у Дніпро і рушили далі.

Сулима послав козаків оглянути навколишні ногайські степи. Тут вигулювались великі отари і табуни різної худоби. Козаки відділили частину і погнали до Дніпра.

Козацькі чайки, навантажені зброєю та азовським багатством, рушили через море до гирла Молочної ріки. Майже місяць гнали судна уверх проти течії. У верхів'ї Молочної витягли чайки на сушу і потягли волоком до річки Конки, що впадала до Дніпра. Прибувши на Хортицю, гетьман Сулима скликав «коло» (рада козаків). Козаки вирішили одностайно: рушати на «Кодак». По Україні пішли «глашатаї», скликаючи козаків на Січ. По суходолу, через Дике поле, по-

тяглися на Січ збіглі селяни, яких називали «самовільні».

Іван Сулима з невеликим загоном козаків побував під Кодаком. Фортеця стояла над Дніпром на високій скелі. У фортечних стінах, складених із колод, прорізані віконця-бійниці для стрільців. По кутах на високих вежах стояли гармати. Стіни підпирали земляні мури, за якими проходили широкі рови з водою. Висока брама виходила у степ. Двісті воїнів, найманців із Німеччини під управою француза Маріана, охороняли фортецю. Це була неприступна твердиня.

Козацький гетьман Іван Сулима знався на штурмах фортець. І цього разу він розробив геніальний план. Своє військо він розбив на три частини. У кожній частині було своє окреме завдання. Перший загін прибув заздалегідь. Неподалік від фортеці, козаки нарізали верболозу та нав'язали в'язанок із хмизу. Вночі загатили хмизом фортечні рови, щоб створити переправу. Другий загін по канатах видерся на стіну та заскочив до середини. Охорону на стінах і біля брами вирізали. Браму відкрили. Третій загін уже стояв під брамою і чекав. Цей загін складали січовики, що багато років перебували на Січі. Це були вправні та люті воїни, що при собі постійно носили шаблі та татарські ножі. Січовики всередині посікли охорону. Козацька «січа» означала «різня». На завершен-ня козаки запалили внутрішні забудови. Із фортеці забрали гармати та гвинтівки. Іван Сулима за одну ніч зруйнував Кодак, а його самого згубила горілка.

Поляки підіслали до Сулими зрадників. Вони увійшли до нього у довіру, разом пили горілку цілу ніч, а на ранок грізного Сулиму зв'язали і відправили до Конецпольського. Його стратили у Варшаві.

Інженер Боплан перебував на службі у польських королів сімнадцять років. Він зробив креслення багатьох фортець на Україні та був присутній при забудові. Зокрема Боплан побудував фортеці при Бродах, Кременчуці, Кодаку і Новгород-Сіверському. Французький інженер Боплан також закладав слободи на вільних землях України, на які переселялись селяни. Вони декілька років не сплачували податків панам. Такі слободи залюдню-вались і перетворювались на села. Боплан склав топографічну карту України початку XVII століття.

Супроводжуючи коронного гетьмана Конец-польського у його військових походах, Боплан був присутній під час битви з козаками під Кумейками. Ось як він описав цю подію. У 1637 році на Україні спалахнув бунт. 18 тисяч козаків стали табором під Кумейками. Коронний гетьман Конецпольський із 4000 воїнів прибув і оточив повсталих. Польський загін безперервно атакував. Козаки не витримали шаленого натиску і відступили, лишивши 6 тисяч убитими на полі бою. Після битви польське військо прибуло у фортецю Кодак. Розпочались відбудовні роботи. У фортеці лишилось до двох тисяч воїнів для охорони південних кордонів.

Північний кордон України з Московською державою по-

стійно змінювався. Згідно з мирною угодою між Польщею та Москвою, яку підписали у 1634 році, землі Чернігівщини і Сіверщини знову належали Польщі.

У Чернігові та у Новогород-Сіверському розта-шувались охоронні польські загони. По берегах річок, Десни і Сейму, стояли прикордонні пости жовнірів. Новгород-Сіверський згадується у літописах за XI століття. На березі Десни у глухих лісах князі поставили укріплення, яке обгородили частоколом.

Та кочові орди добирались і до Новгороду та грабували і набирали полон. У XIII століття під час татаро-монгольської навали Новгород теж був зруйнований. Лише на початку XIV столітті, коли почався занепад Великої держави Чингіс-хана, нащадки Чернігівських князів знову відновили укріплення. Княжі тереми і замок для охорони огородили дерев'яними стінами. Над Десною височіли дві вежі, брама виходила до лісу.

Круг укріплення утворилось так зване «велике місто», у якому були помешкання міщан. У 1637 році старостою Новгород-Сіверського був шляхтич Пясочинський. Польща намагалась укріпити кордони з Москвою. До Новгород-Сіверського прибув інженер по спорудженню фортець Боплан. Оглянувши старі забудови і дерев'яни стіни, він їх залишає стояти. Круг укріплення нисипають фортечний земляний вал, риють глибокі рови. На вежах ставлять гармати.

У фортеці розташувався загін найманого війська.

На річку Язучу, для забудови фортеці, Боплан не зміг добратись. Він зробив креслення на мапі (дерев'яна дощечка) і послав у Конотоп старосту Новгорода Пясочинського для побудови фортеці.

ФОРТЕЦЯ НАД ЄЗУЧЕМ

По широкій та повноводній річці Єзуч (давня назва – Язуча) у далекі часи проходив торговий шлях. З півночі, з берегів Варяжського моря, на високих ладьях, прикрашених головами «лютого дракона», яких вирізали з дерева теслі-умільці, купці везли рідкісні товари на великий торг на річку Торговицю. Це були шкіри білих ведмедів, китовий жир і вус, суха морська риба, бивні моржів і янтар із карельської сосни. На Торговиці відбувався лише весінній торг. У цей період річки переповнені водами. Навіть по невеличких річках пливли мисливці із глухих стійбищ Сіверщини із пушиною. Лише раз на рік висока валова вода закривала дніпровські пороги і тоді змогли підійматись уверх по Дніпру заморські судна із товарами східних і середземних держав. З півдня по Дніпру пливли купці на галерах, заходили у Сулу і повертали у притоку Ромен, яка вела до річки Торговиці. Вони везли: сіль, шовкові поволоки (тканини), зброю, коштовності, приправи (перець), сухий виноград, оливкове масло.

Ріка Язуча витікала з боліт. До неї впадали чисельні притоки, утворюючи болота при впадінні до Язучої. Та минали століття, ріки відступали, з'являлись на берегах пагорби та плоскогір'я. Одне з них біля річки Конотопки, покрите лісом із вільхи, заселялось у давні часи.

Присеймів'я населяли севруки. Їх поселення тяглись да-

леко на південь до річок: Сула, Хорол, Остер.

Кочові орди їх витіснили з південних земель. Севреки відступили до річок: Сейму, Язучої, Торговиці, Ромен, Липки, Конотопки. Біля Конотопки на плоскогір'ї могло бути спочатку стійбище мисливців, яке можна віднести до VII-IX століть. З появою торгового шляху по річці Язучій з'являються поселенці, зв'язані з торгівлею. Це могли бути: лісоруби, майстри-човнярі, веслярі, бортники, купці.

У часи Київської Руси IX-XIII століть княжа вітка «Ольговичів» займала город Чернігів і прилеглі землі Сіверщини. Брати Святославичі поставили городища, на Десні – Новород, а на Сеймі – Путивль, Рильськ, Курськ. Землі понад Язучою і Торговицею теж належали Чернігівським князям. На річці Липиці стояло Липовецьке князівство з Городищем. На річці Торговиці були три Городища. Біля Конотопки на високому плоскогір'ї уже у XII столітті теж могло бути Городище.

На початку XIII століття, під час татарсько-монгольської навали, усі городи і городища Київської Руси були зруйновані та спалені. Настали «темні століття». Лише через сто років Литва витіснила татар і зайняла колишні землі Київської Руси. Уже у середині XIV століття відновився торговий шлях по Язучій на Торговицю. На плоскогір'ї біля Конотопки теж відроджувалось життя. З обох боків високого пагорба, який виступав до середини Язучої, були заплави з пологими берегами. Тут зупинялись і купці із «варяг» на великих

ладьях, і севруки на човнах і «довбанках» з пушниною, і лісоруби на плотах із віковічних лісів Десни. Це були зупинки для відпочинку.

Найбільше приставали до берегу для ремонту суден. По воді судна пливли здалеку. За довгий час вони отримували різні ушкодження. Для ремонту зупинялись надовго, доводилось частину товару залишати на березі, а з ним лишались прибулі з різних земель. Коли лісоруби гнали плоти з лісом, то вони найбільше від інших купців потерпали від різних пригод. На берегах залишали сосновий і дубовий ліс.

Після розпаду Великого татаро-монгольського ханства на південних землях осіли кочові орди. Це були ногайські та кримські татари, а також виділилась окремо люта буджацька орда біля гирла Дунаю. Татари жили грабежами. Знову потерпала уся Сіверська земля від татарських набігів. Осілі люди укріпляли свої поселення. Біля Конотопки на плоскогір'ї з'явилося Городище. Староста невеликого поселення запросив потерпілих у дорозі купців допомоги. У Городищі біля Конотопки хати поставили із дерева і частокіл поставили із дубу. Купці село звали «Конотоп», завозили до нього і сіль, і зерно, і зброю. Згодом призначили воєводу, який дбав про охорону Городища. Це був колишній путивльський купець Ємельян Болотников. Був кінець XIV століття (1360 р).

У Городищі біля Конотопки частокіл зберігся до початку XVII століття. Цей дубовий частокіл стояв триста п'ятдесят років непорушно. У 1634 році польський король Владислав

IV Ваза видав привілей шляхтичу Миколаю Цетисову на володіння Городищем і землями біля Конотопки і Єзучу. Таку нагороду отримували шляхтичі за військові заслуги на службі у короля.

Шляхтич Миколай ЦЕТИСОВ

У 1635 році Микола Цетисов прибув у Городище із загоном жовнірів. Вони прибули для охорони прикордонних земель на кордоні з Московською державою. Попередній посадник Городища, призначений Путивльським воєводою, переїхав на човнах з російською залогою на протилежний берег ріки Язучої і зайняв невелике укріплення на плоскогір'ї біля річки Кросна під назвою «Язучая». Берег, який вони охороняли від поляків, звався «Гребешок».

Королівський привілей для Миколая Цетисова був доставлений із Варшави коронному гетьману України Конецпольському, який стояв із королівським військом під Переясловом. Військо знаходилось на утриманні Київського воєводства. Гетьман виділив Цетисову невеликий загін жовнірів. Це були найманці-воїни із сусідніх держав: Німеччини, Литви, Угорщини, Трансільванії. Їхали на конях дорогою на Ніжин. Провізію і фураж коням везли на підводах. Супроводжували обоз євреї Хотин і Юдович із сім'ями. Вони взяли в «аренду» постачання прикордонних загонів. До Конотопу добирались по бездоріжжю та через болота.

У Городищі новий господар зайняв панський двір, з якого виїхав попередній господар – путивльський посадник. Жовніри зайняли вільні помешкання, в яких раніше мешкала російська залога. Для охорони поряд з панським двором сто-

яв «Замок». Дерев'яна будівля мала зверху дозорну вежу. Тут стояла гармата. Дворище замку мало високу дерев'яну огорожу і браму у напрямку на Київ. Всередині Городища біля брами, що виходило на Путивльський шлях, стояли конюшні. Їх у 1618 році спорудили козаки Сагайдачного.

Через рік жовніри побудували хати і завели сім'ї. Вони займали землі за межами Городища; виникали цілі поселення. Але польські воїни відбували службу.

Шляхтич Микола Цетисов був із бідної шляхти. У тихому і далекому від війни закутку України, у своєму Городищі, він став великим паном. Кожний заможній рід хотів із ним породичатися, бо Миколай Цетисов був старий парубок. У панський дім він привів молоду дружину Зосю, доньку єврея-купця Юдовича. Красуню Зосю у Городищі називали «пані Цитовська». Вона народила двох синів, але ще молодою залишилась вдовою. Її батько Юдович мав декілька будинків і велику лавку у Городищі. За межами кріпості по Путивльському шляху ставили будівлі заможні євреї. Один з них належав Юдовичам. Зося із синами перебралась у батьків дім. Її сини мали материне призвісько «Цитовські».

Городище і його населення належали до королівських земель і звільнялось від податків. Жовніри займались різними промислами та ремеслами. Чех Сур був з бідного селянського роду, який працею заробляв на життя. Він довго холостякував, пристав до чумаків, що їздили по сіль на Перекоп. Сіль забирали євреї на перепродаж. Згодом Сур сам очолив

валку чумаків.

Поляки Кульчицький та Єзучевський займали вільні землі неподалік від глиняних урвищ, наймали селян для ведення робіт і ставили цегельні, на яких виробляли цеглу-сирець. Одна цегельня знаходилась на Дрижчівці, друга – на Новоселиці. Німці: Стус, Зільбович і Кронфельс об'єднались у «механічний цех» і мали свої майстерні. У Німеччині ремісники об'єднувались у «цехи», щоб захиститись від утисків влади.

Євреї: Юдович, Хотин, Велькін, Розенберг вели торгівлю, ставили торгові лавки, в яких працювали наймані прикажчики. А євреї Герман, Каплан, Біринбаум брали у місцевих купців у аренду землі, маєтки, господарства, млини, майстерні. Займались управлінням або продажем та багатіли.

Наступив 1640 рік. На Конотоп прибув загін поляків із Новгородським старостою шляхтичем Пясочинським. Вони прибули будувати фортецю Конотоп. У панському дворі шляхтичі Пясочинський і Миколай Цетисов розглядали мапу, на якій було креслення фортеці, зроблене інженером Бопланом. Ці шляхтичі були навчені грамоті і змогли зрозуміти написи по-латині. Декілька днів вони ходили круг Городища і намагались зробити вірні розрахунки, щоб фортеця відповідала кресленням на «мапі».

З двох сторін Городище захищалось високими кручами річок Язучої та Конотопки. Дві інші сторони проходили по суходолу поряд з болотами. Для побудови фортеці були

задіяні конотопські міщани, що мали коней та підводи. З Новогород-Сіверського прибули землекопи-майстри по зведенню земляних валів. У середині Городища були укріплені стіни панського двору та замку. За частоколом біля боліт насипали земляні вали та зробили «окопи». «Окопами» називались глибокі рови з водою. Один із них спускався по схилу до річки Язучої. По землю їздили на Дрижчівку, що тяглася по верху глибокого яру, який колись був руслом Язучої.

Після земляних робіт до роботи взялися теслі. Фортеця мала три брами: Путивльська брама, Київська (Попівська) брама, Роменська (Підлипенська) брама. Були зведені мости. Один з них проходив через глибоку Конотопку і вів на Роменський шлях, другий – на озерах по Київському шляху. По чотирьох кутах фортеці звели дерев'яні вежі для дозорців. Замок мав свою дозорну вежу. У середині фортеці залишились давні помешкання.

За межами фортеці на Конотопських землях почали селитись міщани. Забудовувались хаотично. По обидва боки Путивльського шляху ставили будинки євреї, купці, поляки. Українські селяни, колишні козаки, займали левади і обробляли землю. Виникли Волкогонівка і Дрижчівка.

ЗІНОВІЙ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Турецька галера везла до Криму купецькі товари. Заморські купці сиділи на верхній палубі у полосатих халатах та підраховували наперед прибутки. Із нижньої палуби доносились різкі команди наглядача за веслярами та удари канчука по голих списах рабів. Веслярі були прикуті за одну ногу до галери. Вони ритмічно то підіймали, то опускали весла у воду. Це виснажлива і каторжна праця. День був жаркий, без вітру, а море на всі сторони розливалось чисте без жодної цяточки.

Уже під вечір, коли сонце ховалось далеко за морем, а промені били по галері яскравим сяйвом, у морі з'явились козацькі «чайки». Це довгі човни, з обох боків обшиті очеретом. На кожному сиділо до сорока козаків. Сонце світило їм у спини і сліпило очі туркам на галері. Із гармат стріляли по «чайках». Козаки розділились на дві флотилії. Одна лишилась у морі, а друга зблизилась із галерою. Сонце сіло, настала темрява. Козаки піднялись на верх, вибили охорону. Купці закрились у камбузі. Веслярі гукали: «Братики! Порятуйте нас!» Кайдани розбивали металевими молотами. Усі звільнені переходили до козаків. Друга флотилія чайок підходила ближче. Галеру грабили, забирали гармати, різну зброю, купецькі товари, запаси їжі. Від обстрілу із гармат загинуло декілька чайок із козаками.

Турецьку галеру затопили і рушили у гирло Дніпра. Все це робилось за одну ніч. День переховувались від турок у очеретах на Низу. Другу ніч тягли «чайки» волоком із затоки у Дніпро.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.